

L'ús de les TIC com a eina educativa i terapèutica en el context penitenciari. El projecte Òmnia a les presons catalanes

Maria Bobes¹ i Aida Garcia²

Aquest article presenta l'experiència educativa que, mitjançant les TIC, desenvolupa el projecte Òmnia (Generalitat de Catalunya - Departament de Governació amb la participació del Departament de Justícia) a través de la Fundació FIAS en la seva implantació específica als centres penitenciaris de Catalunya. El text exposa el procés seguit en l'aplicació d'aquesta innovadora iniciativa i descriu, sobre el cas concret del punt Òmnia del Centre Penitenciari de Joves de Barcelona, com les tecnologies de la informació i la comunicació, amb especial èmfasi en l'accés i ús d'Internet, complementen els processos educatius i, en certa manera, proposen anticipar els processos de reinserció en societat des del règim de reclusió en què es troben els joves interns.

113

1. El sistema penitenciari

La Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària, va ser una peça capital del nostre estat de dret, i ha rebut el reconeixement universal perquè va representar un gir històric en la política penitenciària en una doble direcció: d'una banda, el reconeixement de l'intern com a subjecte de drets i, d'altra banda, el fet de fer compatible, als centres penitenciaris, les finalitats de custòdia amb les més rellevants, de reeducació i reinserció social dels penats, en aplicació de l'article 25.2 de la Constitució.

Aquest primer paràgraf del Reglament penitenciari català posa de manifest que la presó no s'ha d'entendre només com un *contenedor* d'aquelles persones amb problemes amb la justícia, sinó com un espai facilitador de processos de millora dels individus, implicant

¹ Coordinadora del projecte Òmnia als centres penitenciaris de Catalunya. Fundació Innovació per a l'Acció Social - Barcelona.

² Tècnica dinamitzadora del punt Òmnia del Centre Penitenciari de Joves de Barcelona. Fundació Innovació per a l'Acció Social - Barcelona.

La intencionalitat de l'activitat penitenciària ha de tenir com a objectiu bàsic la reeducació i reinserció social dels interns

en la seva reinserció el context social del qual provenen, que ha de tornar a acollir-los quan surtin de la presó.

L'article 2 del títol I del Reglament penitenciari català defineix els principis programàtics de la intervenció penitenciària en els establiments penitenciaris, i entre altres aspectes, estipula que el departament competent en matèria d'execució penal ha de desenvolupar programes que fomentin l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació, programes de difusió cultural i mediació intercultural, i programes d'educació esportiva.

La intencionalitat de l'activitat penitenciària ha de tenir com a objectiu bàsic la reeducació i reinserció social dels interns, de manera que la multidisciplinarietat i el treball en equip són bàsics per a l'assoliment d'aquest objectiu.

114

2. L'aplicació del projecte Òmnia als centres penitenciaris

La Xarxa Òmnia és un projecte preventiu i socioeducatiu, adreçat a tothom, que treballa amb les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), entenent-les com un mitjà de millora i promoció de l'autonomia de les persones i un element de participació afavoridor de la cohesió social.

L'adaptació de les dinàmiques del projecte al règim penitenciari ha suposat canvis significatius al llarg d'aquests anys que han portat a una minimització del context penitenciari al voltant d'Òmnia, perquè aquest és un espai que aporta noves metodologies de treball, de manera que les TIC intervenen de forma transversal en els itineraris individuals dels interns i en les activitats de la resta dels professionals implicats.

El dinamitzador, com a educador i formador mitjançant les TIC, actua com a responsable del disseny i adaptació de les tres línies bàsiques del projecte –formació, inserció sociolaboral i participació comunitària– al context penitenciari, per tal que els punts Òmnia siguin espais de relació, de formació, d'informació i de participació en la comunitat.

Les TIC són una eina de millora personal i d'inserció social per als interns, mai no seran una finalitat en elles mateixes. Al projecte Òmnia Presons s'utilitzen com un mitjà que serveix per aprendre, informar-se, comunicar-se (amb les restriccions pròpies del reglament penitenciari,³ que s'han hagut d'adequar a les possibilitats comunicatives de les TIC), entretenir-se i participar en la comunitat. Així, es facilita als individus el desenvolupament de totes les seves potencialitats com a persones.

És molt important no només la màquina amb la qual es treballa, sinó l'ús de la tecnologia per part de la persona que dinamitza el punt Òmnia. Hem de ser conscients que, en gran manera, d'aquesta persona depèn l'educació en TIC que adquireix l'intern.

L'acció d'educar ha de ser en tot moment intencionada, tenint en compte que l'objecte de l'educació és un ciutadà de drets i deures, i que l'hem de tractar com a tal. Els interns d'un centre penitenciari, segons la legislació vigent, han de tenir garantit el dret a la informació, la cultura i l'educació, que únicament serà restringit per motius de seguretat, per les limitacions expresses de les sentències condemnatòries, i per motius de rehabilitació i tractament.

L'experiència i formació especialitzada del dinamitzador fa possible la participació en el desenvolupament de les competències dels interns mitjançant les TIC, col·laborant amb la resta de professionals implicats en les activitats de les àrees de tractament penitenciari.

El projecte comú, però, ha de contemplar les característiques pròpies dels col·lectius de cada centre: homes joves, dones i homes adults. Aquestes particularitats defineixen els usos als punts Òmnia de les presons i s'han de tenir molt en compte a l'hora de programar les dinàmiques i intervencions dels professionals, que són experts en l'adequació de les tècniques i recursos segons les necessitats detectades a cada col·lectiu.

Les TIC són una eina de millora personal i d'inserció social per als interns, mai no seran una finalitat en elles mateixes

Els interns d'un centre penitenciari han de tenir garantit el dret a la informació, la cultura i l'educació, que únicament serà restringit per motius de seguretat, per les limitacions expresses de les sentències condemnatòries, i per motius de rehabilitació i tractament

115

³ Reial decret 190/1996, *Boletín Oficial del Estado*, número 40, de 15 de febrer de 1996.

*Òmnia Presons
no es pot
plantejar de
manera aïllada,
sinó que ha de
tenir en compte
el context que
envolta l'intern,
el de dins i el
de fora de la
presó*

3. La metodologia del projecte Òmnia Presons

La intervenció des d'un projecte educatiu i terapèutic amb les TIC com a eina, com és Òmnia Presons, no es pot plantejar de manera aïllada, sinó que ha de tenir en compte el context que envolta l'intern, el de dins i el de fora de la presó.

Al llarg dels anys s'han anat produint processos d'intervenció que han abastat fins i tot les famílies. Aquest és un dels aspectes més innovadors del projecte: complementar els itineraris engegats dins de la presó amb la participació i implicació dels grups de referència dels usuaris: les xarxes socials d'acollida de les persones quan surten de la presó.

La intervenció als punts Òmnia de les presons es basa en una metodologia global que abraça tres àmbits d'intervenció: individual, grupal i comunitària.

116

Intervenció individual

Tot i que les intervencions als punts són normalment grupals, els diferents nivells i necessitats que presenten els usuaris fan que els processos individuals esdevinguin fonamentals. Els objectius a assolir mitjançant aquesta metodologia d'intervenció són els següents:

- Treballar la capacitat de desenvolupament individual en la societat de la informació. L'apropament a l'exterior mitjançant les TIC suavitzava les dificultats que, òbviament, es presenten en el moment de reprendre la vida fora de la presó.
- Millorar el control emocional. Els usuaris poden gestionar per si mateixos el temps i les respostes, de manera que se'ls ajuda a millorar l'autocontrol.
- Millorar la solució cognitiva de problemes a través d'activitats de simulació de fenòmens reals, irreals o factibles.

Algunes activitats portades a terme amb aquesta metodologia són de tipus formatiu al voltant de les TIC, amb les quals es desenvolupen les competències següents: capacitació en l'ús de diferents programes, formació en estudis universitaris, aprenentatge d'idiomes,

*Algunes
activitats
portades a
terme amb
aquesta
metodologia
són de tipus
formatiu al
voltant de
les TIC*

desenvolupament d'habilitats individuals útils en qualsevol context social (família, feina, amics, barri...), millora del pensament creatiu i imaginació.

Intervenció grupal

Als punts, les activitats grupals són les més freqüents.

Els grups són normalment de vuit persones (un participant = un ordinador), tot i que, segons la tipologia de les sessions, pot ser interessant que dues persones treballin a la mateixa màquina alhora, com en el cas de les activitats en què es treballa de manera cooperativa (dos usuaris intercanvien experiències i coneixements amb les TIC com a element comú), o bé que es treballi en equip (edició de continguts digitals, consells de redacció de revistes, elaboració de panells visuals per a la comunitat, etc.).

Un aspecte molt important dels processos grupals al punt Òmnia és que l'espai és motivador respecte a la reflexió individual i l'expressió crítica. La participació de les activitats del punt no és sempre obligatòria, excepte en el cas dels grups derivats des d'altres programes de les àrees de tractament dels centres, la qual cosa afavoreix la motivació individual per a la participació dins del grup.

Alguns exemples d'aquesta metodologia d'intervenció són el suport als grups formatius de les escoles d'adults; l'edició de revistes, *fan-zines* i butlletins informatius de la vida a la presó; les edicions digitals (pàgines web, revistes digitals, blogs); el suport de les TIC als programes i grups específics de tractament (toxicomanies, psiquiatria); etc.

Intervenció comunitària

Aquesta metodologia d'intervenció considera una institució com la presó com un espai comunitari, des del moment que les persones que hi viuen han de compartir la major part d'espais de forma diària: el menjador, les dutxes, les aules, els patis... Els moments que podem referir com a *individuals* es corresponen amb aquells en què l'usuari decideix quin tipus d'activitats vol fer: lectura a la bibliote-

Un aspecte molt important dels processos grupals al punt Òmnia és que l'espai és motivador respecte a la reflexió individual i l'expressió crítica

Les dinàmiques desenvolupades des de la perspectiva comunitària milloren el raonament crític sobre la pròpia conducta i la de la resta de persones, i faciliten el desenvolupament de valors mitjançant l'observació del models

118

ca, conversa als patis, etc. La resta de la vida a la presó està pauta-da i per això dificulta el desenvolupament de conductes responsa-bilitzadores. Les dinàmiques desenvolupades des de la perspectiva comunitària milloren el raonament crític sobre la pròpia conducta i la de la resta de persones, i faciliten el desenvolupament de valors mitjançant l'observació del models. El dinamitzador, com a refe-rent, ha de ser el més important d'aquests models.

La possibilitat de desenvolupar activitats *normalitzadores*, és a dir, que no contempen la presó com a contextualitzadora, afavoreix que el punt Òmnia esdevingui un espai facilitador de la participa-ció i del treball cooperatiu.

La participació en premis i concursos, o la col·laboració amb altres programes que promouen la participació comunitària (biblioteques, programes de mediació i tractament de la diversitat, etc.) són alguns exemples de treball des d'aquesta perspectiva.

4. Educar al punt Òmnia del Centre Penitenciari de Joves de Barcelona

El punt va obrir les portes l'any 2001, dos anys després del naixe-ment de la Xarxa Òmnia i com una conseqüència natural, alhora que pionera, de la lluita contra el factor d'exclusió social que po-dria ser la manca d'accés a les TIC que el projecte Xarxa Òmnia es plantejava. Des de l'inici del projecte al centre, s'ha treballat per lluitar contra la doble exclusió: la social i la digital. L'objectiu prin-cipal és educar per a la innovació i per a la participació, mitjançant les tecnologies de la informació i la comunicació. En resum, s'in-tena capacitar els interns del centre penitenciari, mitjançant l'apre-mentatge de les competències bàsiques en TIC, per tal de dotar-los d'un esperit crític i constructiu.

El punt Òmnia va adreçat a un col·lectiu molt específic: homes jo-ves entre 18 i 25 anys. Alguns d'ells estan penats, però d'altres es-tan en presó preventiva, és a dir, pendents de ser jutjats. Són joves que, en molts casos, no han tingut cap contacte previ amb un ordi-nador. Això no és una dificultat perquè, finalment, és qüestió de de-dicar-hi temps i practicar.

Des de l'inici del projecte al centre, s'ha treballat per lluitar contra la doble exclusió: la social i la digital

L'adquisició de les habilitats varia segons l'intern que accedeix a la sala. Normalment, els interns es familiaritzen ràpidament amb els procediments més mecànics. Altres aprenentatges, on l'adquisició d'habilitats és més lenta, requereixen més esforç i dedicació.

En l'aprenentatge, es prioritzen les necessitats i motivacions més immediates dels interns, intentant donar sempre una finalitat útil als coneixements apresos. És molt important que els joves que accedeixin al punt Òmnia se sentin còmodes amb tot allò que aprenen. Per aquest motiu, i perquè això sigui possible, és necessari que estiguin a gust amb l'entorn i amb les persones que els envolten.

Des del moment que els interns accedeixen a la sala són agents implicats de manera activa en el seu propi procés d'aprenentatge. No es preveu un procés educatiu on el dinamitzador és qui ensenya i els interns són els que aprenen. L'aprenentatge és mutu i basat en l'intercanvi de coneixements. Aprenem els uns dels altres, mitjançant espais de diàleg, participació i implicació en el propi procés educatiu. Es fa una construcció conjunta des de les seves pròpies realitats. El fet d'educar per a la participació pot propiciar canvis en els continguts de les programacions de les activitats, i al mateix temps possibilita també canvis en les estructures mentals i culturals dels interns. Hem de tenir en compte que el treball amb persones sempre comportarà haver de variar els mètodes, les didàctiques i les aptituds.

Tot plegat estimula en l'educand un sentit crític que el motiva en la implicació com a ciutadà, i no com a intern d'un centre penitenciari, en els assumptes de la societat en general, i en particular de la societat tecnològica. Per tant, el més important no és l'accés a la màquina, sinó el fet de donar eines als interns per estimular el seu pensament fent que aquestes eines siguin utilitzades per a la seva posterior inclusió, tant social com tecnològica.

Les activitats són moltes i molt diverses, però sempre es fonamenten en l'intercanvi d'informació i coneixement que s'ha de generar en el jove, des del seu internament temporal a presó. Si tenim en compte que la finalitat de les accions educatives al punt Òmnia és la inclusió de l'intern, és imprescindible educar en el bon ús, que no abús, de les eines tecnològiques.

L'aprenentatge és mutu i basat en l'intercanvi de coneixements. Aprenem els uns dels altres, mitjançant espais de diàleg, participació i implicació en el propi procés educatiu

Els educadors en TIC han de generar propostes metodològiques innovadores, que han d'estimular i alhora han ser mediadores de les activitats que realitzin els usuaris

Les activitats s'hauran d'adaptar a les circumstàncies de l'individu i el grup al qual pertany, així com a les característiques de l'espai-aula, i hauran de tenir en compte tot el que hem dit abans.

4.1. Funcions i metodologia

El professional que dinamitza el punt Òmnia parteix del concepte imprescindible d'ús de les TIC com a mitjà pel qual s'enriqueix el procés d'aprenentatge dels participants, en aquest cas els interns del Centre Penitenciari de Joves de Barcelona. En aquest context, les tecnologies són el mitjà educatiu pel qual els interns desenvolupen activitats, aprenen i adquireixen habilitats socials, entre altres capacitats.

Els educadors en TIC han de generar propostes metodològiques innovadores, que han d'estimular i alhora han ser mediadores de les activitats que realitzin els usuaris, de manera que construeixin els *propis* significats i els seus coneixements. Han d'actuar com a gestors i organitzadors d'accions destinades a desenvolupar en els usuaris competències i habilitats en tecnologies de la informació i la comunicació, sense deixar de banda la finalitat educativa (autonomia, esperit crític, responsabilitat, autoestima...), que és la més important.

El dinamitzador ha de ser promotor d'experiències, assessor, col·laborador i gestor d'aprenentatge. Així, l'usuari passa de ser receptor passiu a agent actiu controlador del seu propi procés d'aprenentatge. En definitiva, l'objectiu a assolir és formar persones amb sentit crític, responsables de les seves accions.

És important identificar els recursos necessaris per al desenvolupament dels diferents projectes que es puguin materialitzar al punt. Aquest fet suposa donar suport tecnològic i educatiu als diferents professionals que treballen a l'àrea de tractament del centre penitenciari. El treball interdisciplinari entre els diferents professionals aporta un enriquiment per a l'abordatge professional. Tota acció educativa va creixent amb les visions i els coneixements dels diferents components que poden formar un grup de treball i participació mitjançant les TIC.

4.2. Experiències dels joves del punt

Confecció d'un joc de taula anomenat Oca - Trivial de Diversitat **<http://xarxa-omnia.org/ca/node/1410>**

Treball conjunt entre el grup de l'educadora del programa de diversitat i el punt Òmia. Les classes teòriques de l'educadora es posen en pràctica al punt Òmia.

És un exemple del treball en xarxa entre els diferents professionals que confeccionen tota l'oferta educativa a l'àrea de tractament d'un centre penitenciari.

Bloggers desde prisión **<http://bloggersdesdeprision.blogspot.com>**

Davant els accelerats canvis tecnològics i socials és clau, en una presó, l'accés a la informació i a les tecnologies de la informació i la comunicació.

121

L'activitat dels blocs s'emmarca en la col·laboració entre la bibliotecària i la dinamitzadora del punt Òmia del Centre Penitenciari de Joves de Barcelona. A l'inici del taller hi van participar dos col·laboradors externs al centre penitenciari, vinguts des de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona.

L'estiu de 2006 es va dur a terme un taller per potenciar les habilitats tecnològiques dels interns, l'educació en l'hàbit de llegir i escriure, i el fet de donar pas al contacte amb l'exterior.

L'**objectiu principal** és la futura inclusió de l'intern, tant a nivell social com tecnològic. Per això, ens vam plantejar altres **objectius específics**: potenciar el sentit positiu i educatiu que poden tenir els llocs webs a Internet, redactar i donar forma a textos personals, potenciar l'accés a la informació, entre altres.

El taller es va projectar amb una dinàmica especialment pràctica, on els continguts principals eren els següents: noció de bloc i eina de publicació Blogger (<https://www.blogger.com>), imatge digital i

Es va dur a terme un taller per potenciar les habilitats tecnològiques dels interns, l'educació en l'hàbit de llegir i escriure, i el fet de donar pas al contacte amb l'exterior

La valoració de l'activitat és molt positiva, tant per part dels professionals implicats com dels interns participants, el taller ha millorat l'autoconcepte i l'autoestima dels participants

dipòsit de fotografies Flickr (<http://flickr.com/>), recerques guiades d'informació mitjançant la xarxa d'Internet, elaboració d'un procés creatiu des de l'inici fins a la publicació a la xarxa (pensar, escriure, desenvolupar i publicar idees i temàtiques personals i d'actualitat) i aplicació de les diferents eines informàtiques a aquest procés.

Es va establir una periodicitat setmanal en sessions diàries d'una hora i mitja durant els mesos d'estiu (juliol, agost, setembre). Però des del mes d'octubre es dedica la franja d'activitat dels divendres a donar continuïtat al taller, i diàriament els interns dediquen el seu temps personal a actualitzar els continguts.

En el procés de creació dels seus texts, els joves són capaços d'identificar, localitzar i seleccionar la informació que necessiten, i després d'assimilar-la i estructurar-la, i finalment generen noves opinions, noves realitats.

L'evolució natural de l'activitat ha fet que els interns siguin autònoms a l'hora d'actualitzar els continguts de les seves bitàcoles. El fet de ser considerats subjectes actius del seu procés d'aprenentatge els ha permès assolir autonomia personal, sent responsables de les seves accions, i sentint-se que pertanyen a un grup d'activitat.

Tot aquest treball es va començar a difondre i va guanyar el premi Internet Global Congress (IGC) Barcelona, Ciutat del Coneixement (<http://www.igcweb.net>).

La valoració de l'activitat és molt positiva, tant per part dels professionals implicats com dels interns participants en el taller, entre altres raons per la repercussió que els blocs han tingut a l'exterior i pels efectes que aquests han suposat per als joves interns a diferents nivells.

D'una banda, i a nivell personal, el taller ha millorat l'autoconcepte i l'autoestima dels participants. Al mateix temps, ha fet incrementar el seu grau de responsabilitat i compromís amb el projecte, fomentant el sentiment de vincle i pertinença a la societat.

D'altra banda, i a nivell formatiu, els participants han après a valorar de manera positiva el procés creatiu i formatiu. Han utilitzat pautes i tècniques del treball intel·lectual, valorant positivament l'ús

del temps dedicat a la seva formació personal, i identificant el procés d'aprenentatge amb espais diferents de l'escola.

En definitiva, el punt Òmia del Centre Penitenciari de Joves de Barcelona configura un espai on conèixer la societat de la informació i la comunicació. Un indret on l'accés, difusió i compartició del coneixement són bàsics i fonamentals per al desenvolupament personal dels interns i, per tant, per a la seva futura inclusió digital i social.

Bibliografia

- BURGOS OLIVÁN, L.; GARCÍA VILLAR, A.; TOMÁS HUMBERT, C. "El Blog desde la prisión: un instrumento de inclusión social". *Revista Educación y Biblioteca*, Tilde, núm. 158 (març/abril 2007), pp. 102-109.
- BURGOS, L.; FRANGANILLO, J. "Blocs a la biblioteca penitenciària: un taller de dinamització cultural". *Revista de Biblioteconomia i Documentació*, núm. 45 (gener/març 2007), pp. 87-104
- Congrés Penitenciari Internacional de Barcelona. http://www.gencat.cat/justicia/temes/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/centres/congres_penitenciar/index.html. [Data de consulta: novembre de 2007]
- Fundació FIAS. Dossier de premsa del Premi bdigital Global Congress Ciutat del Coneixement 2007. www.fundaciofias.org [Data de consulta: desembre de 2007]
- Grup de treball en l'àmbit penitenciari. Col·legi d'Educadores i Educadors Socials de Catalunya. *La figura de l'educador i educadora social en l'àmbit penitenciari*. <http://www.ceesc.cat/CATALA/default.htm>. [Data de consulta: desembre de 2007]
- GUTIÉRREZ MARTÍN, A. *Alfabetización digital. Algo más que ratones y teclas*. Barcelona: Gedisa, 2003
- Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre. http://www.mir.es/INSTITPEN/INSTPENI/Normativa/lo1979_01.pdf [Data de consulta: octubre de 2007]
- REDONDO, S.; PUEYO, A. "La Psicología de la delincuencia". *Papeles del Psicólogo*, núm. 3, vol. 28, 2007. <http://www.papelesdelpsicologo.es/vernumero.asp?id=1499>. [Data de consulta: desembre de 2007].

- Reglamento Penitenciario http://www.boe.es/g/es/bases_datos/doc.php?coleccion=iberlex&id=1996/03307&xtlen=1000. [Data de consulta: octubre de 2007]
- Reglament Penitenciari català. http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/ARXIUS/doc_29687969_1.pdf. [Data de consulta: octubre de 2007]
- VILAR, J.; PLANELLA, J.; GALCERÁN, M. "Límites y posibilidades de la acción pedagógica en la educación social". *Educación Social* núm. 25 pp. 10-29 <http://www.peretarres.org/revistaeducacion-social/articulos/articulo25.pdf> [Data de consulta: diciembre 2007]
- Xarxa Òmnia. <http://xarxa-omnia.org/>. [Data de consulta: diciembre 2007].